

РС – Куньч Зоряна. Риторичний словник / Зоряна Куньч. – К. : Рідна мова, 1997. – 341 с. ПФП – Прокопович Т. Філософські праці. Вибране / Теофан Прокопович. – К. : Дніпро, 2012. – 615 с. ПФТ – Прокопович Ф. Філософські твори в трьох томах. – Т. 1. Про риторичне мистецтво. Різні сентенції / Теофан Прокопович. – К. : Наук. думка, 1979. – 511 с.

1. Куньч З. До питання утвердження терміна «реторика» в українській науці / Зоряна Куньч. – Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка. Серія «Проблеми української термінології». – 2012. – № 733. – С. 200–205. 2. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Лариса Масенко. – К., 2004. – 164 с. 3. Фаріон І. Правотис – корсет мови? Український правотис як культурно-політичний вибір / Ірина Фаріон. – Л. : Свічадо, 2004. – 120 с.

УДК 811.161.2'276.6:342

Петро Луньо

Львівський національний університет імені Івана Франка

АФІКСАЛЬНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

© Луньо П. С., 2013

У статті досліджено словотвірні особливості українських термінів конституційного права. Зокрема окреслено особливості суфіксального та префіксального способів творення термінів цієї галузі права на сучасному етапі. З'ясовано та проаналізовано продуктивність словотвірних моделей цих способів творення термінів конституційного права.

Ключові слова: українська мова, термінологія, конституційне право, словотвір, морфологічний спосіб словотворення, суфіксація, префіксація.

In the article the word creative features of Ukrainian terms of constitutional law is explored. The peculiarities of suffixes and prefixes ways of creating the terms of this branch of the law today are analyzed. It was found and analyzed the productivity of derivational models of different ways of creating terms of constitutional law.

Keywords: Ukrainian language, terminology, Constitutional Law, word-formation, morfological term-formation mode, suffixation, prefixation.

Основні суспільні відносини регулює конституційне право, яке забезпечує розвиток демократичної правової держави й формування громадянського суспільства.

Термінологія на позначення понять цієї галузі права повинна бути чітко сформульованою, однозначною, без різнотлумачень, тому постає актуальним дослідження саме цієї терміносистеми.

Термінолексика конституційного права – це номінації, які пов'язані між собою на різних мовних рівнях, зокрема й на словотвірному, та утворюють терміносистему. Афіксальна деривація є одним зі способів забезпечення системності термінології конституційного права.

Творення термінів різних галузевих терміносистем відбувається за законами словотвору української мови. Можна говорити про те, що терміносистема конституційного права має власну словотвірну підсистему, яка притаманна тільки їй, і використовує для цього лише певну кількість моделей, властиву загальному словотвору, які в конституційному праві найбільше відповідають суті позначуваних понять.

Словотвірний аналіз термінів конституційного права дасть можливість виокремити слово-

твірну підсистему, притаманну саме цій галузі права. Дослідниця Н. В. Руколянська зазначає: «знання способів термінотворення і моделей, у яких вони виявляються, забезпечить формування прогнозу щодо творення нових терміноодиниць за аналогією, що дозволить передбачувати поняттєвий зміст новотворів, [...] що пов'язане з освітянською та науковою справою впорядкування, нормалізації та подальшого збагачення юридичної терміносистеми» [10, с. 235].

«Для створення нового слова можуть бути використані різні мовні засоби, а вибір оптимального способу номінації – складний процес, він визначається об'єктивними і суб'єктивними моментами, зовнішніми і внутрішніми факторами» [8, с. 160–161]. Тому виявлення основних закономірностей у способах творення термінів конституційного права пов'язане з упорядкуванням відповідної терміносистеми, її нормалізацією та визначенням оптимальних способів термінологічного збагачення.

Актуальність теми зумовлена необхідністю лінгвістичного дослідження та опису словотвірних особливостей термінів для означення понять у сфері конституційного права.

Метою статті є дослідження та опис особливостей суфіксального та префіксального способів словотворення українських термінів конституційного права. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: 1) дослідити словотвірні процеси терміносистеми конституційного права; 2) охарактеризувати особливості термінотворення за допомогою афіксального способу.

Об'єктом дослідження є українська термінолексика конституційного права. Предметом обрано афіксальний словотвір термінів цієї галузі права.

Джерельною базою роботи послужили лексикографічні праці з конституційного права України, зокрема великі за обсягом словники, авторами яких є П. Шляхтун [12]; Ю. Бисага, М. Палінчак [1]; Л. Наливайко, М. Беляєва [7]; та невеликі за обсягом, які розміщені в підручниках, посібниках тощо: З. Гладун, М. Федчишин [2]; В. Кравченко [5]; С. Лисенков [5]; В. Теліпко [11]. Для словотвірного аналізу однослівних термінів методом суцільної вибірки опрацьовано 662 терміни, що становить близько 21% від загальної кількості термінів конституційного права.

Аналіз сучасного стану термінолексики конституційного права, зокрема, закономірностей і тенденцій у творенні терміноодиниць цієї галузі, дозволяє виокремити цілу низку словотвірних засобів та словотвірних моделей, які сприяють продукуванню її терміносистеми.

Суфіксація. Одним з найпоширеніших афіксальних способів творення термінів конституційного права є суфіксальний спосіб. Його суть полягає в приєднанні питомих чи запозичених суфіксів до основ різних частин мови (твірна основа + словотвірний суфікс). У суфіксальному способі твірними основами можуть бути дієслівні, іменникові, прикметникові.

Для зручності опису словотворення тими чи іншими дериваційними способами виокремлено словотвірні моделі різних способів словотворення із зазначенням форманта й частини мовної належності твірної основи. Словотвірною моделлю називають схему творення слів у межах того самого словотвірного типу, яка не впливає на їхню словотвірну семантику, але має різні морфологічні ознаки [6, с. 193]. Суфіксальний спосіб творення термінів конституційного права представлений такими моделями:

Основа дієслова + суфікс -нн(я) – (V + -нн(я)). Для цих суфіксів мотиваторами є основи дієслів. Терміни, які творяться за допомогою суфіксів **-нн(я)**, позначають процес чи дію, спрямовані на об'єкт. Часто твірні основи для таких термінів містять суфікс **-ува**. Для творення термінів за цією моделлю використовуються також аломорфи **-анн(я)**, **-енн(я)**. Наприклад: *відання, голосування, засідання, звання, значення, клопотання, надбання, обрання, опитування, повстання, помилування, скликання, відрядження, населення, оповіщення, положення*.

Трапляються чимало випадків, коли суфікс **-нн(я)** приєднується до іншомовних твірних основ, наприклад: *адміністрування, балотування, блокування, делегування, дерегулювання, конституювання, панаширування, пікетування*. Зафіксовано також творення композитів за допомогою цих суфіксів: *віросповідання, волевиявлення, правопорушення, престолонаслідування, самовизначення, самоврядування*.

Основа прикметника + суфікс -ість – (Adj + -ість). Це ще одна з найбільш продуктивних моделей однослівних термінів конституційного права. Суфікс **-ість** додається до твірних основ

прикметників і утворює терміни, які виражають властивості предметів і часто вказують на узагальнену абстрактну ознаку: *бездомний* → *бездомність*, *безпритульний* → *безпритульність*, *відомчий* → *відомчість*, *власний* → *власність*, *виборний* → *виборність*, *відповідальний* → *відповідальність*, *гласний* → *гласність*, *довірений* → *довіреність*, *законний* → *законність*, *змагальний* → *змагальність*, *місцевий* → *місцевість*.

Слід зазначити, що суфікс **-ість** може додаватися також до запозичених та інтернаціональних основ: *диспозитивний* → *диспозитивність*, *емерджентний* → *емерджентність*, *інстанційний* → *інстанційність*, *колегіальний* → *колегіальність*, *конституційний* → *конституційність*, *легальний* → *легальність*, *легітимний* → *легітимність*, *національний* → *національність*, *преюдиціальний* → *преюдиціальність*.

Формант **-ість** виконує словотворчу функцію у складних термінах: *багатопартійність*, *деліктоздатність*, *дієздатність*, *єдиноначальність*, *законотворчість*, *миротворчість*, *правоздатність*, *правосвідомість*, *правосуб'єктність*, *правотворчість*.

Основа іменника + суфікс -ств(о) -цтв(о) – (N + -ств(о) -цтв(о))

Це ще одна словотвірна модель з високою продуктивністю. Крім суфікса **-ств(о)**, у словотворенні використовується також аломорф **-цтв(о)**. Ці суфікси найчастіше творять слова від іменника, що позначає назву особи, а також від абстрактних понять. Форманти поєднуються до питомих та інтернаціональних твірних основ. Наприклад, **-ство**: *громадянство*, *батьківство*, *верховенство*, *відомство*, *воєводство*, *графство*, *громадянство*, *князівство*, *королівство*, *міністерство*, *підданство*, *підприємство*, *регентство*, *флібустьєрство*; **-цтво**: *місництво*, *представництво*, *сумісництво*, *заступництво*, *підприємництво*, *свідоцтво*.

Ці афікси відзначаються також продуктивністю у творенні складних слів на зразок: *багатогромадянство*, *законодавство*, *самодержавство*, *судочинство*.

У похідних словах для творення іменників із словотвірним значенням «носії процесуальної дії» використовують наступні українські суфікси: **-ант**, **-ець**, **-ик**, **-ник**, **-ар**, **-ач**. Ці суфікси приєднуються до іменних і дієслівних українських та інтернаціональних основ: *автократ*, *адвокат*, *делегат*, *кандидат*, *біженець*, *виборець*, *іноземець*, *вибірник*, *виборщик*, *політик*, *захисник*, *керівник*, *посередник*, *комісар*, *спостерігач*.

Певним словотвірним суфіксам у терміносистемі конституційного права притаманна невисока продуктивність: **-к(а)**: *відпустка*, *відставка*, *прописка*; **-ок**: *обов'язок*, *податок*, *притулок*; **-ищ**: *селище* та ін. Трапляються номінації на позначення назви дії із суфіксом **-ува**: *вотувати*, *пікетувати*, *головувати*, *керувати*.

Префіксація. Порівняно із суфіксацією, префіксація, як спосіб творення термінів конституційного права, менш продуктивний. Він представлений поодинокими прикладами. Особливістю цього способу творення слів є те, що похідні слова належать до тієї ж частини мови, що й мотивувальні.

Префіксальне творення термінів представлене наступними морфемами:

без-: (указує на відсутність чогось): *безгромадянство*, *бездомний*, *безпритульний*, *безробітний*. Варто враховувати закономірність: якщо такі слова мотивуються іменником, то тоді це префіксальний спосіб словотвору, наприклад *громадянство* → *безгромадянство*. Якщо ж мотивувальним словом є прикметник, то тоді це суфіксальний спосіб словотвору, наприклад: *бездомний* → *бездомність*.

не-: *виборність* → *невиборність*, *відповідальність* → *невідповідальність*, *дієздатність* → *недієздатність*, *довіра* → *недовіра*, *залежність* → *незалежність*, *обраність* → *необраність*, *осудність* → *неосудність*, *резиденти* → *нерезиденти*, *сумісність* → *несумісність*. Цей префікс має значення заперечення ознаки, процесу, що названі мотивуючим словом. Дослідниця М. Р. Процик стверджує, що утворені таким способом іменники є антонімами відносно мотивувальних слів [9, с. 128].

Усім наступним виділеним словотвірним префіксам притаманна невисока продуктивність, трапляються лише поодинокі випадки творення слів із цими афіксами. Це префікси **анти-** (зі значенням заперечення): *антиконституційність*; **до-**: *довибори*; **ре-**: *реприватизація*, **спів-**: *співтовариство*.

Дослідниця І. М. Кочан виокремила в українській терміносистемі понад 200 міжнародних компонентів, які в словах уживають у препозиції [3, с. 57]. Стосовно конституційного права, то тут виокремлено лише поодинокі з них: **бі-**: *біпатрид*, *біпатризм*, *біполід*; **де-**: *денатуралізація*, *денаціоналізація*, *деполітизація*, *дерегулювання*, *децентралізація*, *де-юре*, *де-факто*; **дис-**: *диспозиція*; **екс-**: *експатріант*, *експатріація*, *екстериторіальність*, *екстрадиція*; **контра-**: *контрасигнація*, *контрасигнатура*.

Отож на основі словотвірного аналізу однослівних термінів конституційного права можна простежити ієрархію використання афіксальних способів творення термінів. Найактивнішим серед цього типу способів словотворення є суфіксальний. За його допомогою утворено найбільшу кількість однослівних термінів конституційного права. Більшість проаналізованих терміноодиниць є похідними від дієслівних основ. Найпродуктивнішим є творення віддієслівних іменників за словотвірними моделями **V + -нн(я)**, **Adj + -ість**. У багатьох словотвірних моделях твірним може виступати як питоме, так і запозичене з інших мов чи інтернаціональне слово. За допомогою префіксального способу словотворення утворено значно меншу кількість термінів конституційного права порівняно із суфіксальним. Префіксальне творення термінів представлене морфемами **без-**, **не-** та ін. Для творення нових термінів використовують також міжнародні компоненти: **бі-**, **де-**, **екс-** та ін.

1. Бисага Ю. М. Мала юридична енциклопедія з конституційного права / Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М. – Ужгород : Ліра, 2003. – 148 с. 2. Гладун З. С. Основи конституційного права України : Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів усіх форм навчання / Гладун З. С., Федчишин М. Г. – Вид. 2-е, доп. – Тернопіль : Астон, 2001. – 436 с. 3. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : Монографія / Кочан І. М. – Л. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 519 с. 4. Кравченко В. В. Конституційне право України : Навч. посіб. / Кравченко В. В. – Вид. 6-те, виправл. та доповн. – К. : Атіка, 2008. – 592 с. 5. Лисенков С. Л. Основи конституційного процесуального права : Навч. посіб. / Лисенков С. Л. – К. : Юрисконсульт, 2007 – 270 с. 6. Микитюк О. Р. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма : Навч. посіб. / Микитюк О. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2010. – 440 с. 7. Наливайко Л. Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. – 2-е вид. допов. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2010. – 304 с. 8. Панько Т. Українське термінознавство : Підручник / Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. – Л. : Світ, 1994. – 216 с. 9. Процик М. Р. Сучасна українська видавнича термінологія : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Процик Марія Романівна. – Л., 2005. – 254 с. 10. Руколянська Н. Іменникові терміни на позначення ключових понять кримінального права: словотвірний аспект / Наталія Руколянська // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2006. – № 559. – С. 233–236. 11. Телітко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Телітко В. Е. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с. 12. Шляхтун П. П. Конституційне право : словник термінів. / Шляхтун П. П. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.